

Ladislav Babić

Oj lektori, jadna li vam majka!

Ne volim pravovjernu isključivost, ma o kojoj se vrsti radilo. No, to ne znači kako odbacujem svako dosljedno i racionalno zastupanje ideja i stavova, ma na kojem se području vrši; samo mi se gadi automatsko izopćenje onih koji ih se ne drže poput „bezgriješnog“ Svetog pisma. „*Neka cvjeta tisuću cvjetova, neka se natječe hiljadu škola mišljenja*“ - reče svojevremeno *Mao Tse-ung* za mene sasvim prihvatljivu misao, doduše tumačenu na bezbroj načina. Znanost, nakon završetka „takmičenja“ – sporenja – oko nekog neriješenog problema, mora konačno dovesti do opće prihvatljivih i dokazivih stavova, opovrgavanje kojih bi bio izraziti čin ludosti. Posebno u prirodnim naukama, natura je posljednji kriterij istinitosti – ona provjerava kompatibilnost naših zamisli o njoj, sa njenim vlastitim svojstvima. Ali... Nije sve u životu znanost. Primjerice, prešli ste cestu gdje se ne smije, pa vam policajac počne pisati kaznenu prijavu. Na sve se moguće načine vadite; te ste na socijalnoj pomoći, beskućnik, u dugovima, švorc,..., a on vam hladnokrvno – kao što to samo murija umije – odvrati: „Ne mislite valjda da zakoni za vas ne vrijede?“. Naizgled je jasno da su zakoni obavezni za sve, jer kud bi nas odvelo njihovo nepoštivanje? Ipak, to je istina samo na formalnoj (pravno normativnoj), ali ne i suštinskoj (etičkoj) razini. Jer, iznad svakog pravnog propisa postoji još višnji zakon – moralni zakon u nama. Zakoni su ljudske tvorevine koje, ovisno o vladajućem sistemu i društvenim elitama, propisuje sam čovjek; mogu biti svakojaki, a sama činjenica da su dio pravnog sustava neke zemlje apriorno nas ne može prinuditi da ih moramo uvažavati (to čine sankcije, koje su upravo stoga i

uvedene). Ako ste poštivali „Zakonsku odredbu o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda“ ([1](#), [2](#)), bili ste lojalni državljanin koji poštuje zakone svoje zemlje, ali totalna gnjida od čovjeka! Daklem, ono što želim reći je, da štovanje zakona u svojoj suštini isključivo ovisi o tome jesu li kompatibilni sa humanističkom etikom, a ne zato jer su proglašeni obaveznima; ne jedan prekršitelj koji ih je zanemario u korist čovječnosti leži između rešetaka ili je podvrgnut progonu „pravne države“ (*Snowden, Assange, Ankica Lepej* itd.).

No, pustimo se politike. Ustvari, želim o jeziku, točnije o lektorima kao vrhunskim jezičnim sudijama koji si uzimaju pravo masakrirati svaki tekst koji se ne uklapa u njihovu zamisao o jezičnoj podobnosti i pravopisnim pravilima. Lektori se istovremeno igraju i jezične policije i sudija koji ne propuštaju tekst u javnost (naravno, mislim na ozbiljne tekstove, od novinskih članaka do doktorskih disertacija i literarnih djela) ukoliko ne zadovoljavaju pravila koja oni sasvim restriktivno tumače. Podvrgavajući životnu rasprostranjenost lingvističkih termina vlastitoj prosudbi, nastoje život ukalupiti u svoje sheme, propise i pravila koja se ne jednom – najčešće ovisno o novim pravovjernim politikama – preko noći znaju promijeniti, podjednako srčano braneći ono što su do jučer napadali. Ako su Honduras i El Salvador svojevremeno vodili „nogometni rat“ (nogomet je bio tek povod u sukobu interesa velikih međunarodnih korporacija), moglo bi se reći da u području regije vodimo tihe „jezične ratove“ (također tek kao sekundarnu manifestaciju primarnijih razloga), a još ne tako davno nije samo jedan život izgubljen zbog tuđe jezične ortodoksije u koju se nije uklapao.

Povod tekstu je svojevremeno objavljeni članak u čijem se naslovu našla riječca „*jeli*“, nakon nekoliko dana promijenjena u „*je li*“ – jer je navodno tako pravilno, pa su čitaoci kao opravdano reagirali (ne na suštinu teksta već na pustu formu, vođeni svojom isključivošću, da ih poštedim posljednjih desetljeća pogodnijeg izraza). Ovaj slučaj neodoljivo podsjeća na „*dali – da li*“ prepirke inicirane od kroatista purista, što je (barem za sada) završilo davanjem dozvole korisnicima (zamislite – netko mi je *dozvolio!*) da se opredijele po vlastitom nahođenju. U „hrvatskom“ jeziku uobičajeno je korišćenje oblika „*je li*“, međutim termin *uobičajeno* ne implicira da me se može bilo kako – sem lektorskim nasiljem – obavezati na korišćenje prevladavajućeg oblika. Pretražimo li pomoću Googleove tražilice internet, doći ćemo do podatka da se oblik *jeli* javlja 8 560 000

puta, dok na verziju *je li* otpada 138 000 000 rezultata. Daklem, odnos je oko 16:1 u korist raširenije inačice, što niukoliko ne dozvoljava da korisnike sastavljenog oblika pisanja – bez obzira što internet vrvi nepismenjacija – proglasimo nepismenima, te im u „kaznenoj ekspediciji“ idemo ispravljati tesktove. Ma koliko lektori mahali diplomama i titulama koje im, navodno, na to daju neporecivo pravo. [Pretražimo](#) li malo tzv. *Hrvatsku jezičnu riznicu* „Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje“ (organizaciju koja je izdala najnoviji, kompromisni hrvatski pravopis, a uz podršku ministarstva radi na Zakonu o hrvatskom jeziku – što je kod naprednih lingvista baš ne čini suviše omiljenom) koja daje učestalost određenih jezičnih oblika u tekstovima hrvatskih pisaca, odmah ćemo zamijetiti da većina njih koristi oblik *je li*, ali ima i suprotnih primjera i to ne kod internetskih polupismenjaka, već uvaženih autora. Primjerice:

- „*Jeli* dakle čudo, što me je ovo slavje ljudskog duha na toliko zanimalo, da sam od neuzterpljivosti teran, bez obzira na bon ton, kroz pukotine tarabah povirio?“

- „*Jeli* dakle čudo, što terpljivost moju dulje jošte dražiti nisam imo volje.“ (Antun Nemčić, „Putositnice“)

- „A kako ste, *jeli* bolje?“ (Mirko Bogović. „Matija Gubec: kralj seljački“)

- „*Jeli* bi se nakukala;

Mala ptica, moja duša“ (August Šenoa, „Izabrane pjesne“)

- „*Jeli* pobjednikom Muhamed ili Sulejman?“ (Velimir Deželić, „U službi kalifa: historijski roman iz dobe hrvatske straže u Španiji“)

- „Bože, Bože! *jeli* li je zbilja uzeo!“- bijedno i očajno otimahu mu se usklici, te bi lamao rukama i sklapao ih nad glavom.“ (Ksaver Šandor, „U noći – svagdašnja povijest iz hrvatskog života“)

- „O žviri! *Jeli*, a? Ja se prenuh.“ (Vladimir Nazor, „Priče s ostrva, iz grada i sa planine“)

- „*Jeli* babi treba dati da se nacugla?“ (Ivan Dončević, „Mirotvorci“)

- „*Vjerujem da ni sve zdravstvene komisije ne kušaju od toga, jeli Petre?*“, (Vladan Desnica, „Proljeće Ivana Galeba“)

- „*Jeli umire ili se preporuča?*“ (Jaroslav Šidak, “Ivan Mažuranić kao političar”)

Da ne duljimo dalje, ovo bi trebalo biti dovoljno napasnim pravovjernim lektorima, da se osim ispravljanja suvremenijih tekstova napopaste i na trančiranje djela velikana hrvatske književnosti, jer – čini se - neizmjerljivo uživaju u svom mesarskom poslu. Daklem, što se mene tiče, nasuprot njihovoj hvale vrijednoj stručnoj spremi, moj je laicizam nizanjem spomenutih primjera obračunao sa njima. Dame i gospodo lektori, okanite se mojih tekstova i prihvatite se pametnija posla!

Kako ne bi pomislili da se tu neki laički nevjera iz povrijeđenosti i sujete latio kritike časnog zanimanja jezičkih usmjerenja (i prema najegzotičnijim smjerovima), da vidimo što o lektorstvu i njegovim poslenicima misle neki suvremeni stručnjaci koji zastupaju ideju slobodnog, neprisiljenog razvoja jezika. Razvoju jezika više doprinosi svakodnevnica i djela književnih velikana, negoli svi ujedinjeni naponi lingvisti koji su promašili bit svojega zanata: *ne propisivati, već opisivati* jezična obilježja. No, kao da mnogi vole sebe radije zamišljati na zapovjednim linijama, negoli da skromno i znanstveno stručno rade svoj posao. Evo što [kaže](#) ugledna jezikoslovka *Snježana Kordić*:

“...Pisci bi mogli zahtijevati da im se knjige ne lektoriraju, a novinari za svaku promjenu zatražiti objašnjenje i pozvati se na Povelju Ujedinjenih naroda. Postoje, primjerice, točni datumi kad su na HRT-u pojedine riječi proglašavane nepoželjnim, kada je "šamar" zamijenila "pljuska". U medijima je situacija toliko apsurdna da su pokušavali lektorirati tekstove jezikoslovca Dubravka Škiljana. Meni su '95., '96. još pristajali objaviti nelektorirane tekstove, uz napomenu da nisu lektorirani. Dvije godine kasnije to više nije bilo moguće...

...Treba ukinuti lektorske službe, i reformirati ili rasformirati Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti. Oni nemaju legitimitet ni od građana ni od znanosti. Na tome bi se moglo dovoljno uštedjeti da se studentima omogući besplatno studiranje. Osim toga, nikom ne preporučujem da kupuje rječnike, gramatike i pravopise koji se objavljuju kao na tekućoj traci. Većinu je ljudi, doduše, ta euforija već odavno

napustila, ali kupuju ih knjižnice, i razne druge institucije. Jednako kao što djeca moraju kupovati udžbenike koji se neprekidno mijenjaju...

...U doba današnje kompjutorske tehnologije za takve je intervencije dovoljan kompjutorski program koji provjerava pogreške. Osim toga, postoji i sustav samoregulacije: ako ne govorite dobro, ljudi vas neće slušati. Ako pak ne pišete dobro, neće vas čitati. U Njemačkoj nema lektora, nego postoje redaktori teksta, što je vrlo korisna stvar: oni savjetuju autoru kako da tekst učini jasnijim, nude bolja stilska rješenja...”

Tome bih dodao, da unatoč kompjutorskoj provjeri teksta, na autoru ostaje da između ponuđenih varijanti izabere koja mu lično odgovara - pa čak i onu koja nije uključena u *spelling checker* – jer kreativnost autora ima prvenstvo kako nad mašinskim, tako i nad ljudskim lektorima. Prevoditeljica *Giga Gračan*, također je vrlo [odlučna](#):

“Lektor može, i treba, pomoći izvornom autoru i prevodiocu samo i eventualno što se tiče interpunkcije. Pa valjda upuštanje u pisalačku ili prevodilačku radotu osnovnu razinu znanja gramatike podrazumijeva, štoviše nalaže. I dakako, može pomoći slijedom one izreke “čovjek i magarac više znaju nego magarac”, pa su tu još jedne oči”

Ja bih išao i dalje; lektor eventualno može pomoći autoru u vezi interpunkcija, tek savjetujući se s njim, a nikako na vlastitu ruku. Sam imam ponajviše teškoća upravo sa zarezima; naime oni na nekin način određuju psihološke modalitete autorova izražavanja. Način na koji doživljava ono što želi prenijeti čitaocu kao i tempo kojim putuje rečenicom, i tu je naprosto zločin da originalni autorov pristup svome tekstu bude modificiran suhim pravopisnim pravilima. Autor je onaj koji stavljanjem interpunkcije upućuje štioce gdje trebaju predahnuti; točka zarez određuje neku drukčiju cezuru u čitanju, spojnica nešto sasvim treće, itd. Ritam rečenice ovisi (među ostalim) o postavljanju interpunkcija, i svojevolumnim lektoriranjem utječe se na promjenu autorova doživljaja koji nam on želi prenijeti. One reguliraju „disanje“ rečenice, kao odraz disanja autorove psihe; tko se to usuđuje nametati mu ritam njegova kreativnog daha? Sasvim jednostavna, malo osuvremenjena ilustracija čestog lingvističkog primjera kako je interpunkcija

neobično važna, s tim što mnogi ovdje ne prepoznaju njenu važnost za autora i čitatelja već isključivo za formalnu strukturu rečenice podređenu njima propisanim pravilima. Pogledajmo jednu te istu rečenicu (inače, aforizam), napisanu trima različitim autorima:

Izgubljeni zarez ili – žderite se momci:

Tuđmana za zločine suditi ne treba, Miloševića osuditi!

Izgubljeni zarez ili – žderite se momci:

Tuđmana za zločine suditi, ne treba Miloševića osuditi!

Izgubljeni zarez ili – žderite se momci:

Tuđmana za zločine suditi ne treba Miloševića osuditi!

S obzirom na položaj zareza, mogli bismo zaključiti kako je prvu pisao hrvatski a drugu srbijanski šovinist, dok je treća originalna aforističareva, namjerno ostavljena bez zareza kako bi se podvukla njena paradoksalna ironija. I sad, što se ovdje ima petljati bilo koji dotjerivač originalnog rukopisa, premještajući zarez kako mu se, da prostite – sprdne! Autor ja pravi gazda svog izražajnog sredstva – rečenice - i za pretpostaviti je da on s razlogom stavlja interpunkciju tamo gdje njemu odgovara, pa cijeneći tu njegovu slobodu moramo dopustiti da ispravno (po smislu, formi i psihološkom dojmu) prenese svoju poruku čitaocima. Dakako, reći će mogu kako su lektori potrebni zbog totalno nepismenih autora, no vjerujem da među ozbiljnim stvarateljima takvih niti nema; uostalom to sasvim lako može otkriti i urednik edicije u kojoj autor želi objavljivati. Kao prilog stavu da su lektori uglavnom bespotrebni i glede premještanja interpunkcija (po vlastitom nađenju) je i trend uveliko prisutan u suvremenoj poeziji. Pišu se pjesme bez bilo kakvih interpunkcija, što ostavlja čitaocu na volju da ih sam postavlja, prema vlastitom psihičkom doživljaju pjesme. Ipak, meni se taj „stil“ ne sviđa previše, iz razloga

što poeziju doživljavam kao udarac malja koji mora neposredno djelovati na čitatelja. Ukoliko on kod čitanja – umjesto da je primarno šokiran doživljajem - mora voditi računa o vlastitom postavljanju točaka, zareza, dvotočki ili točk-zareza, samo se umanjuje djelovanje stihova na njega. Imam dojam da autor ipak ne smije dopustiti toliku slobodu interpretacije, ukoliko zaista želi prenijeti *svoj* doživljaj, a ne prepustiti ga tumačenju čitatelja. Niz drugih suvremenih lingvistica ima slične stavove o lektorima (primjerice *Mate Kapović* ih [naziva](#) „*cenzorskom pješadijom*“), to svatko može istražiti, pa nećemo više o tome.

Lektori su, posebno leteći na krilima nacionalšovinističkih raspoloženja i podržani podjednakim vladama zemalja regije (posebno Hrvatske), preuzeli više prava no im pripada, jer kreativnost je kao suština ponad formalnog načina njenog izražavanja. Na jednog, jedinog, jedinstvenog i neponovljivog Dostojevskog dolazi hiljade kritičara koji, kiteći se svojim doktoratima i inim titulama zasnivaju svoju egzistenciju na prežvakavanju djela genija kome nisu ni do gležnjeva (što ćemo tek reći o slučajevima kad autori, nasuprot diplomama nakrcanim tumačima i kritičarima njihova djela, nisu imali nikakvo formalno obrazovanje?). Ma koliko ih se skupilo s druge strane vage, Dostojevski će ih uvijek prevagnuti. Time ne želim umanjiti stručnost spomenutih na suprotnom tasu tezulje; samo želim upozoriti da bi i oni morali shvatiti svoje mjesto i sukladno tome se postaviti. Mislite li da djela ruskog pisca nisu obilovala izrazima na koje su se kod tiskanja žustri lektori napopastili poput termita? Ili čak i najbanalnijih pravopisnih pogrešaka? Pažljiviji čitaci zamijetili su da u svojim tekstovima ne koristim ni jednu „pravovjernu“ standardnu verziju zajedničkog jezika, već miješam izraze kako mi odgovara. I da mi tu sad lektori počnu soliti pamet? Kaže mi poznata jezikoslovka: „*Ne obaziri se ti ništa na lektore. Tko drugoga ispravlja, taj samo pokazuje da ne zna da je varijacija u jeziku najnormalnija stvar.*“. Nađe se i slučajnih pravopisnih pogrešaka u brzini načinjenih, zadesi se koji „*če*“ umjesto „*će*“ na što će oni kojima je važnija takva formalna egzotika ustati na stražnje noge. Neki pak će shvatiti, znajući da Slovenci ni nemaju „*ć*“, kako je sve tako relativno da se nema smisla uzbuđivati oko banalnosti. Zamislite da sam napisao „Teoriju relativnost“, jezikom koji vrvi od pravopisnih i gramatičkih nepravilnosti – bi li to promijenilo njenu revolucionarnu suštinu? Bi li se izgubili u traženju izražajnih nepravilnosti, ne shvaćajući njenu bit? Na žalost, i premnogi – da.

Kao što rekoh, u principu ne volim ljude koji mi nalažu što i kako činiti (političare, popove, lektore i ine preuzetno dogmatične tipove). Iznad esencijalnog humanističkog morala i vlastitih prosudbi osoba baziranih na njemu, ne postoje ni Bog, ni Sabor, ni predsjednici republika, ni zakoni, a kamoli lektori i slični „mali Napoleoni“. Konačna odluka je uvijek na pojedincu, za što – naravno – on može snositi i vrlo neugodne, pa i smrtonosne posljedice. Ipak, povijest je prepuna primjera (doduše, minorno zastupljenih u odnosu na ukupno stanovništvo) kad se ljudi – obično nazivani hereticima - vođeni upravo takvom etikom nisu pokorili zakonima ili pritiscima većine, pokazujući da je izbor uvijek i jedino na pravom čovjeku - *Čovjeku*. [Bruno](#) je izabrao lomaču, [More](#) obezglavljanje, [Platon](#) otrov, [Maksimilijan Kolbe](#) svoju smrt za život logoraša, prije uvođenja prigovora savjesti mnoštvo Jehovinih svjedoka je radije biralo zatvor noli obaveznu vojnu sužbu, itd. Ljudi stamenog moralnog integriteta i kreativni stvaratelji bi trebali biti na ogled pučanstvu, a ne oni jadni prebiratelji pokvarenog graška u izvrsnom varivu, da se slikovito izrazim. Pitate li se, kako sam od lektora završio na moralu, odgovor je jednostavan. Humanistički moral nije dio pritiska sredine, nije prisilno inkorporiran u čovjeka – on je sastavnica njegove biti usvojena bez dekreta, zakonskih prisila ili društvenih pritisaka, i kao takav dio njegove slobode odlučivanja i proturječenja svim prinudama. Pa i onim oholih lingvističkih i lektorskih sveznadara, koji svojim uplitanjima vrše atak na izražajnu slobodu autora.

A sad, prepuštam svoj tekst na čitanje, shvaćanje, ignoriranje ili čerečenje – kako vam volja!

PR

DIOGEN pro kultura

<http://www.diogenpro.com>